

Implantació de nous models productius per a la producció de castanya

ALBERT BOSCH PUIG

Implementation of new productive models for the chestnut production

El castanyer, un símbol de l'evolució del Montseny, ha estat testimoni de la història del territori. La seva estreta relació amb l'ésser humà reflecteix l'impacte de la situació socioeconòmica en el paisatge. El nom científic *Castanea sativa*, amb l'etimologia que destaca el seu caràcter de cultiu, subratlla la seva importància com a recurs explotable. Malgrat la seva importància històrica, les plantacions de castanyers han patit un abandonament progressiu, causat per diversos factors com el declivi postguerra, malalties com el xancre i la tinta, l'èxode rural i millores en logística i qualitat de vida. Avui en dia, Catalunya ha passat de ser un exportador a importar castanyes per satisfer la demanda local. Això contrasta amb altres regions del món on la castanyicultura s'ha modernitzat i ha evolucionat, fins i tot en països sense tradició en aquest cultiu. Un projecte recent, Castanea Plus, busca introduir nous models productius de castanyers al Montseny, recuperant varietats locals i adaptant-les a les demandes del mercat. Aquest projecte pretén preservar el patrimoni ecològic i cultural relacionat amb la castanyicultura, alhora que millora les rendes dels propietaris rurals.

Paraules clau: castanya, castanyicultura, explotació agroforestal, Castanea Plus.

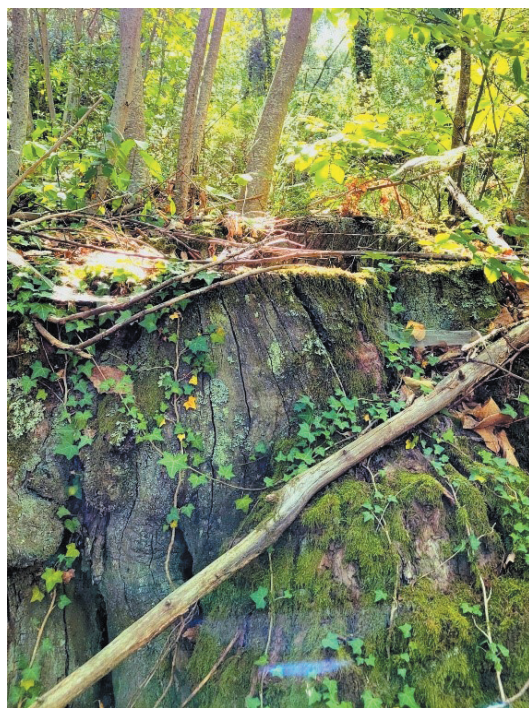
The chestnut tree, a symbol of the evolution of the Montseny, has been testimony to the history of the territory. The close relationship with the human beings reflects the impact of the socioeconomic situation on the landscape. The scientific name *Castanea sativa*, with its etymology that highlights its cultivation character, underlines its importance as an exploitable resource. Despite its historical importance, the chestnut plantations have suffered a progressive abandonment, caused by various factors such as the post-war decline, diseases such as chestnut blight and ink, the exodus of the rural areas and improvements in logistics and quality of life. Nowadays, Catalonia has turned from a chestnut exporter into an importer of such product, in order to satisfy the local demand. This fact contrasts with other regions of the world where the chestnut farming has been updated and developed, even in countries with no tradition in this culture. A recent project, Castanea Plus, seeks to introduce new productive models for the chestnut trees of the Montseny, by recuperating local varieties and adapting them to the market demands. This project aims at preserving the ecological and cultural heritage related to chestnut farming, while improving the income of the rural owners.

Keywords: chestnut, chestnut farming, agro forestry exploitation, Castanea Plus.

INTRODUCCIÓ

El castanyer és un arbre testimoni de l'evolució històrica del massís del Montseny, i que mitjançant la seva conformació o presència ens pot donar pistes del nostre passat. Arbres centenaris abandonats a prop dels masos, perxades amurgonades, castanyeredes empeltades i coronades, i molts d'altres exemples, són característiques fàcilment identificables, i que ens fan visibles en la pròpia pell de l'arbre diferents punts de la història del massís i de la societat catalana. La seva estreta relació amb l'activitat humana ens demostra el lligam i la influència que té la situació socioeconòmica sobre el paisatge i l'ecosistema agro-forestal.

Per entendre-ho, només cal fixar-nos amb el nom científic que li atribuïm al castanyer distribuït per tota la zona meridional europea, que és *Castanea sativa*. Si ens fixem en l'etimologia, la paraula *sativa*, que prové del llatí, significa cultiu. Així doncs, podem considerar que des de sempre hem tingut clar que és un arbre per a ser cultivat. Segurament es degui aquesta consideració en la seva nomenclatura a que des de l'inici de la seva expansió a la major part del continent (època romana) ja era plantat per a ser cultivat.

Antiga soca de castanyer de fruit tallat, per amorgonar i convertir en perxada. (Foto A. Bosch, juliol 2023).

Evidentment, una planta es cultiva per a produir, i per aconseguir un o varis productes al llarg del seu cicle de vida. En el cas del castanyer, es tracta d'un arbre del que se'n poden aprofitar múltiples productes: fusta jove per a fer bastons, aspres o rodells; fusta vella per a botada, bigues o mobles; tanins per a pellaries; així com també, el seu producte socialment més reconegut, el fruit. Per tant, estem parlant d'un arbre multi-producte, de creixement ràpid, amb molt bona capacitat de rebrot, i cal destacar-ne una de les seves característiques més importants per entendre la importància econòmica del seu cultiu: la capacitat de rejuveniment de la pròpia soca, és a dir, les soques dels castanyers es mantenen vigoroses després de varis aprofitaments dels seus rebrots.

El llarg de la història, el castanyer als massissos del Montseny i les Guillerries, ha format tres tipologies de masses diferenciades per a la seva estructura, determinada pel producte objectiu a produir: bagues, perxades o castanyedes de fruit. Les bagues són masses amb densitats de soques molt elevades (superiors a 2.000 soques/ha) per a la producció de rebrots de fusta jove, amb torns de tala propers als 3-4 anys. Les perxades són plantacions destinades a la producció de fusta de majors dimensions amb torns oscil·lants entre els 22 i 35 anys, en funció del diàmetre objectiu i del seu creixement. Les castanyedes de fruit són plantacions de castanyers empeltats amb densitats d'entre 80 i 150 arbres per hectàrea, buscant una conformació de capçada amb la major superfície foliar possible per a produir la major quantitat de castanya possible.

En resum, l'evolució d'aquestes masses boscoses i agro-forestals, la seva expansió i la seva gestió, l'ha determinat la demanda de la indústria dels seus productes. La seva expansió inicial a Europa data de l'època de grecs i romans, en la que la seva producció anava lligada a les activitats mineres. Però, el desenvolupament del conreu a Europa Occidental per a l'ús de la castanya com a fruit no es produeix fins a l'Edat Mitjana (Pérez-García i Sánchez-Palencia, 1985; Conedera et al., 2004).

Centrant-nos de l'evolució de les castanyedes de fruit, des de l'Edat Mitjana, el massís del Montseny i les Guillerries destinaven la major part de la superfície ocupada per aquesta espècie a la producció de castanya. No obstant, a partir del s. XVI es va començar amb la transformació de les plantacions de castanyer empeltat a perxades atès l'alta demanda de fusta i l'elevat rendiment d'aquesta explotació, arribant al seu punt àlgic a finals del segle XIX i principis del XX. A més, l'auge del mercat de la fusta al segle XVI va coincidir també amb l'arribada de la patata, que va substituir la castanya com a font d'aliment bàsic de la societat catalana. La superfície ocupada per plantacions centenàries de castanyers va quedar reduïda a les zones properes als masos.

Tot i així, fins al primer quart del segle XX la castanya de Guilleries i Montseny es va exportar cap a altres països europeus (Llobet, 1990). Catalunya representava un referent en la producció de castanya i aquesta era una font d'ingressos molt important per a moltes famílies de la zona. En aquelles dates la producció es xifrava en 700-800 tones i provenia majoritàriament de castanyers empeltats, la identitat dels quals en queden alguns rastres, però les varietats que es cultivaven no s'han conservat.

Finalment, s'identifiquen 5 factors claus durant el transcurs del segle XX que va significar l'abandonament definitiu d'aquest reducte de plantacions i l'han deixat com un testimoni residual del passat: l'augment de furtus de la producció a la postguerra, l'aparició als anys 40 de la malaltia del xancre del castanyer (*Cryphonectria parasitica*), l'èxode rural dels anys 50-60 deixant els masos buits i els seus cultius abandonats, la millora en la logística pel transport de castanya d'altres zones productores i la millora de la qualitat de vida i d'hàbits alimentaris de la població.

Catalunya ha passat de ser un dels principals exportadors de castanya a nivell europeu, a actualment, haver d'importar castanya per satisfer la demanda local. Les dades publicades per Mercabarna durant els 10 últims anys referents a la castanya comercialitzada oscil·la entre 1.800-2.500 tones/any, concentrades una tercera part (entre 600 i 900 tones) a la setmana de Tots Sants. Veiem la comparativa de la castanya comercialitzada els anys 2011, 2019 i 2022 segons origen:

CASTANYA COMERCIALIZADA A MERCABARNA SEGONS ORIGEN (KG)						
	ANY 2011	%	ANY 2019	%	ANY 2022	%
GALICIA	813.847	44,15	442.858	18,38	950.781	52,69
EXTREMADURA	298.994	16,22	572.496	23,76	437.150	24,23
XINA	298.072	16,17	608.364	25,24	103.488	5,74
CASTELLA LLEÓ	149.866	8,13	349.784	14,51	142.468	7,90
ANDALUSIA	109.312	5,93	200.043	8,30	56.512	3,13
RESTA DE L'ESTAT, AMÈRICA I EUROPA	173.276	9,40	236.392	9,81	114.062	6,32
	1.843.367		2.409.937		1.804.461	

SITUACIÓ ACTUAL DE LES CASTANYEDES DE FRUIT

En tot el Montseny-Guilleries, la part més productiva de castanya de Catalunya, es recullen actualment al voltant d'unes 15 tones de castanya a l'any, que són comercialitzades en el mercat local i en fires. Aquestes castanyes provenen de zones boscoses i d'antigues plantacions en estat decreït. No arribant a significar ni un 1% de la castanya comercialitzada a Catalunya.

L'estructura productiva d'aquestes plantacions és obsoleta ja que inicialment estaven dissenyades per satisfer les necessitats d'una realitat rural molt diferent a l'actual. Estan poblades per arbres centenaris en

estat decadent que han patit afectacions parcials o totals de malalties com són el xancre (*Cryphonectria parasitica*) i la tinta (*Phytophthora cinnamomi*). Majoritàriament són plantacions amb varietats de castanya (no identificables) barrejades dins una mateixa parcel·la, i en molts casos envaïts per massa boscosa entremig dels arbres productius. Els treballs de manteniment que s'hi haurien de realitzar no són mecanitzables, i poques vegades es realitzen aquests treballs per garantir el bon funcionament de la plantació. La recol·lecció es realitza de forma manual, amb uns costos que fan inviable la rendibilitat de l'activitat. A més, la recol·lecció no es pot fer el dia que hi hagi la major quantitat de castanya a terra, fet que reduiria els costos de recol·lecció ja que el senglar i els furts del producte no permeten conservar la castanya al terra sense recollir-la. Finalment, l'escassa quantitat de castanya produïda i recollida es comercialitza en gran part en economia submergida, amb un producte resultant poc homogeni i mancat de traçabilitat en el seu procés de comercialització.

Antiga castanyeda de fruit abandonada a Viladrau. (Foto A. Bosch, juliol 2023).

Malgrat que es tracta d'un fruit valorat i requerit pel mercat català, el manteniment d'aquestes plantacions només té un sentit que és preservar aquest patrimoni sociocultural i ecològic, en cap cas productiu per les

finques. Per altra banda, les zones de les finques ocupades antigament per camps de conreu, artigues, pastures o zones afeixades reforestades amb avets i pins des de mitjans de segle passat, estan patint un procés d'abandonament, i per tant, s'estan convertint aquests antics espais oberts de la muntanya en noves zones boscoses creant una major continuïtat de combustible en cas d'incendi forestal. Aquestes zones tenen condicions òptimes per tenir una bona capacitat productiva, són mecanitzables, i a priori, són aptes per a la plantació de castanyers.

CARACTERITZACIÓ DE VARIETATS PRESENTS AL MONTSENY AMB INTERÈS PRODUCTIU

L'any 2010, l'Associació de Propietaris del Montseny, conjuntament amb el Parc Natural del Montseny (integrat per les Diputacions de Barcelona i Girona) i el Centre de la Propietat Forestal (òrgan de l'Administració Forestal de Catalunya), inicien un projecte per a revaloritzar el castanyer al Montseny en les dues seves vessants: producció de fruit i producció de fusta.

Centrant-nos amb la producció de fruit, dins el marc del mateix projecte, l'any 2011 el Parc Natural del Montseny fa l'encàrrec a l'IRTA (Institut de Recerca Tecnologia i Agroalimentàries) per a la caracterització de les castanyes pròpies de la zona. Aquest treball es realitza en el marc del projecte de «Selecció de material autòcton de l'espècie *Castanea sativa* per a la producció de fruit en el Parc Natural i reserva de la Biosfera del Montseny» i està essent finançat, encara a dia d'avui, per la Diputació de Barcelona.

L'estudi de l'IRTA ha arribat a la seva maduresa i els primers materials ja s'estan reproduint com a peus mare. Durant el 2021 i 2022 el Parc Natural va realitzar tres noves plantacions de caràcter experimental per posar a camp el material seleccionat. Com a resultat del projecte s'han registrat 4 varietats el passat 2022, batejades com a *Miquelenca*, *Martinenca*, *Clareta* i *Marçalenca*, i que s'han començat a reproduir durant aquest 2023 en els vivers de Forestal Catalana mitjançant peus mare.

Caracterització de la varietat martinenca (IRTA)

Cal destacar el desconeixement de la societat catalana en front a la castanya, la seva producció i el seu mercat. A nivell general, el coneixement del consumidor només relaciona el fruit amb el territori on es produeix (del Montseny, de Prades, de Galícia, de Xina,...), i indagant en la saviesa rural dels referents que queden a casa nostra, la única diferenciació de varietats de castanya es refereix a la seva època de maduració, primerenca o tardana, i per la qual se les relaciona amb la onomàstica.

LA SITUACIÓ DE LA CASTANYICULTURA FORA DE CATALUNYA

Contràriament a la situació catalana, en altres zones del món, la producció agroforestal de la castanya s'ha preservat i ha evolucionat en els darrers anys, convertint-se en un cultiu modern i en expansió, fins i tot en països sense tradició d'aquesta espècie com són Xile o Austràlia. I també, en una oportunitat per a la millora productiva a les zones d'Europa, Àsia i Amèrica, zones amb tradició i com a producte agrícola i forestal arrelat a diferents regions.

Sense entrar en detall de les diferents situacions de cada zona que tenen variables marcades per l'estructura de la propietat dels terrenys, la seva indústria, l'evolució de les malalties i plagues de cada zona, i la castanyicultura realitzada durant les darreres dècades, la principal diferència a l'hora de plantejar la producció rau en la utilització de varietats híbrides o en la preservació de les varietats tradicionals.

Castanyeda a Carrazedo de Montenegro (Portugal) amb *Judía* (varietat local).
(Foto A. Bosch, octubre 2023).

A Europa, i de forma especial a França i a l'oest de la península ibèrica (Galícia, Portugal i Extremadura), la utilització d'híbrids (majoritàriament *C. sativa* x *C. crenata*) és la solució per a garantir la resistència a la malaltia

de la tinta (*Phytophthora cinnamomi*) i a ser poc susceptible a la vespeta del castanyer (*Dryocosmus kuriphilus*), per tant la utilització de castanyer híbrid per noves plantacions és un tema gairebé inqüestionable, bé sigui com a portaempelts o com arbre productor. No obstant, a l'hora de valorar les varietats productores de fruit a utilitzar ens trobem davant del debat per a la utilització de varietats híbrides (*Bouche de Bétizac*, *Soutovello*, *90044*, *Marigoule*,...) que garanteixen producció elevada a curt termini, resistència a plagues i malalties i un producte homogeni i de molt calibre amb excel·lents rendiments, però un producte poc gustós i poc valorat pel consumidor, o per contra, la utilització de varietats locals conservades històricament que destaquen per major sabor, per ser un producte del territori, exclusiu i de proximitat, i preservar el patrimoni ecològic conservat en el temps pels nostres avantpassats. En aquest sentit, és important el registre de les varietats locals, com ho són per exemple a la zona atlàntica de la península la *Amarelante*, *Parede*, *Negral*, *Judía*, *Longal*,... si bé per contra, hi ha altres varietats no registrades però amb reconeixement local de cada zona com la *Verata*, la *Pilonga* o la *De Pablo*, que a nivell comercial compleixen amb els mateixos requisits que les anteriors.

Plantacions de castanyers a Guadalupe (Extremadura) amb *Verata* (varietat local). (Foto A. Bosch, setembre 2022).

EL PROJECTE *CASTANEA PLUS*

L'any 2022, l'empresa *Procuradors Forestals* va iniciar l'execució del projecte «Implantació de nous sistemes productius de castanya al Montseny» plantant fins a dia d'avui a diferents finques de Viladrau i Arbúcies prop de 600 castanyers en unes 4,50 hectàrees, empeltats amb les varietats locals registrades *Miquelenc*, *Martinenca*, *Marçalenca* i *Clareta*, amb el suport logístic i tècnic de l'IRTA. Al mateix temps, s'han recuperat 2,15 hectàrees

de castanyedes de fruit abandonades, on es pretén en un futur recuperar l'estructura d'aquestes masses.

Durant el mateix any, el projecte es va batejar sota el nom de *Castanea Plus* com a nom comercial per diferenciar-lo de l'activitat ordinària de l'empresa, amb un logo i una imatge corporativa pròpia, sent les xarxes socials una eina per a la difusió i divulgació del projecte i dels conceptes bàsics de la castanyicultura.

El projecte *Castanea Plus* té per objectiu ser el precursor de l'establiment d'aquest nou model productiu a Montseny-Guilleries, una zona amb un model productiu de castanya obsolet. Al mateix temps, posar en valor un patrimoni ecològic i sociocultural a protegir, relacionat amb un producte amb història i tradició valorat pel mercat local. A més, al tractar-se d'un territori no influenciat per sistemes productius basats amb varietats híbrides permetrà donar un valor afegit al producte com a varietat local preservant l'herència ecològica dels nostres avantpassats.

Castanyer empeltat amb varietat *Martinenca* a Viladrau. (Foto A. Bosch, juliol 2023).

Antiga castanyeda a Viladrau on s'ha recuperat l'estructura original. (Foto A. Bosch, maig 2023).

Per aconseguir que el projecte arrel·li és necessari la participació de forma pionera dels propietaris del sòl rústic veient la possibilitat de millorar les rendes de les seves finques en base a un nou model a casa nostra, que malgrat basar-se en experiències i sistemes de treball amb garanties en d'altres zones productores no té resultats al Montseny. Per altra banda, el gran avantatge de l'aprofitament de la castanya en comparació a altres tipus de plantacions forestals és que permet un retorn esperat de la inversió a curt termini amb rendes anuals sense haver d'esperar a final de torn de tallada, minimitzant així els riscos de pèrdua de la inversió, per exemple en cas d'incendi forestal.

L'entrada en producció d'una plantació dependrà de dos factors fonamentals: la varietat de la castanya i els treballs culturals aplicats (reg, fertilització, control de vegetació de competència,...) però en general podem parlar d'entre 5 a 8 anys, arribant a l'òptim productiu a partir dels 20-25 anys que durarà fins als 100 anys de la massa.

BIBLIOGRAFIA

- PÉREZ-GARCÍA, L. C. – SÁNCHEZ-PALENCIA RAMOS, F. J. (1985), «Yacimientos auríferos ibéricos en la antigüedad», Investigación y Ciencia
- LLOBET, S. (1990), *El medi i la vida al Montseny. Estudi geogràfic*, Granollers: Museu de Granollers – Agrupació Excursionista de Granollers.